

Wprowadzenie

 Paweł Mikołajczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
pawel.mikolajczak@ue.poznan.pl

Katastrofy naturalne, konflikty zbrojne czy wojny często wywołują cierpienie ludzi i są przyczyną kryzysów humanitarnych. Można wskazać kilka definicji kryzysu humanitarnego. W dyskusji akademickiej najczęściej definiowany jest jako każda sytuacja, w której istnieje powszechne zagrożenie dla życia, bezpieczeństwa fizycznego, zdrowia lub podstawowego utrzymania i która wykracza poza możliwości radzenia sobie jednostek i społeczności (González-Gonzalez, 2015). Katastrofy ludzkie i naturalne, takie jak głód, wojny, epidemie i klęski żywiołowe, stanowią bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa ludzi zamieszkujących dotknięte nimi regiony (Martin i in., 2014), a instytucje państwowe odpowiedzialne za radzenie sobie z konsekwencjami kryzysu humanitarnego w obliczu kryzysu często z różnych przyczyn są dysfunkcyjne.

Kryzysy humanitarne, w szczególności wywołane konfliktami zbrojnymi, powodują także fale emigracji. Jak pisze Nyers (1998), sytuacje uchodźcze są zwykle wywoływane przez skomplikowaną konfigurację sił politycznych, społeczno-ekonomicznych i środowiskowych, która tworzy sytuacje kryzysowe.

Mimo że międzynarodowe prawo humanitarne, zapisane w konwencji genewskiej (Konwencja, 1951) i protokole dotyczącym statusu uchodźców (Protokół, 1967), określa zobowiązania państw ratyfikujących do ochrony uchodźców (cywilnych ofiar wojny i konfliktów zbrojnych), z zamiarem przewyższenia przypadkowości i nieprzewidywalności takich przepisów (UNHCR, b.d. a), uchodźcy i przymusowi migranci spotykają się współcześnie w wielu miejscach w Europie i na świecie z obojętnością, a nawet wrogością (Fotaki, 2019a, 2019b). Decyduje o tym wiele czynników społecznych i indywidualnych, w tym polityka publiczna, dyskursy propagowane przez polityków i media, a także orientacja prospołeczna, które mogą ułatwiać lub utrudniać gotowość społeczeństw do przyjmowania uchodźców i migrantów. Fotaki (2019b) podkreśla, że u źródeł tej sytuacji leżą złożone procesy psychospołeczne kategoryzowania przynależności i określania innych mianem „outsider”. Procesy te niekoniecznie lub nie wyłącznie obejmują racjonalne oceny i myślenie kalkulacyjne, często natomiast są napędzane przez

obawy i dynamikę afektywną, które mają kluczowe znaczenie dla określenia zarówno tego, kto zasługuje na pomoc, jak i poziomu i zakresu zapewnionej pomocy.

Wybuch wojny w Ukrainie wywołał potężną falę uchodźców, a powstały w jej wyniku kryzys humanitarny wymagał wielokierunkowej pomocy, zarówno na miejscu, w Ukrainie, jak i w krajach, do których migrowali uchodźcy wojenni. Udzielona w Polsce pomoc na niespotykaną wcześniej skalę dotyczyła grupy ludności, która w krótkim czasie przemieściła się poza granice swojego kraju. Po wybuchu wojny polską granicę przekroczyło kilka milionów uchodźców wojennych. Ponad 3 mln osób, w tym głównie kobiet i dzieci, przybyło w pierwszym miesiącu po zaatakowaniu Ukrainy przez Rosję.

W odpowiedzi na falę uchodźców wojennych, jaka napłynęła do Polski w wyniku konfliktu wojennego, pomoc humanitarną na granicy i na terenie całego kraju świadczyło w pierwszej kolejności polskie społeczeństwo, w tym tzw. trzeci sektor, czyli organizacje pozarządowe (*non-governmental organization* – NGO). Wielu badaczy określa taki zryw społeczny jako spontaniczny wolontariat, mechanizm zaspokajający potrzeby obywateli w zakresie samopomocy. Jest on ich zdaniem bardziej indywidualistyczny, epizodyczny i dynamiczny niż wolontariat zorganizowany (Meyer i Simsa, 2018; Pries, 2019). Wolontariat spontaniczny występuje w okresach kryzysu, gdyż jest bardzo elastyczny i innowacyjny (Guribye i Mydland, 2018; Yang, 2021).

W pierwszej fazie wojny w Ukrainie w pomoc uchodźcom zaangażowały się polskie organizacje pozarządowe i niezrzeszona społeczność lokalna oraz jej liderzy. Do zadań NGO w pierwszych dniach wojny należały: zabezpieczenie schronienia azylantom, zadbanie o dobrostan osób przyjmujących uchodźców wojennych, pomoc dla osób z niepełnosprawnościami, wsparcie osób LGBTQ+, organizacja pomocy psychologicznej, prawnej, językowej, logistycznej, pomoc zwierzętom, zbiórki krwi, darów rzeczowych i pieniędzy.

Skala i zakres pomocy udzielonej obywatelom Ukrainy przez polskie organizacje pozarządowe stały się inspiracją do powstania niniejszej książki. Autorzy podjęli się określenia roli potencjału zasobowego organizacji pozarządowych wykorzystanego w trakcie udzielania pomocy imigrantom, ze szczególnym uwzględnieniem udziału wolontariuszy w tych działaniach.

Głównym celem monografii jest zbadanie potencjału zasobowego organizacji pozarządowych, stopnia i zakresu ich zaangażowania, w tym wolontariuszy, w zapewnienie wsparcia uchodźcom z Ukrainy we wczesnym okresie wojny. Zawarte w publikacji informacje pochodzą zasadniczo z dwóch źródeł: analizy literatury oraz badań własnych. Badanie własne zostało zrealizowane w październiku 2022 r. jako badanie pełne techniką CAWI (*computer-assisted web interview*). Przebadano 73 organizacje przy zbiorowości liczącej 340 organizacji pozarządowych w populacji zarejestrowanych w bazie organizacji niosących pomoc ukraińskim uchodźcom. Oprócz analizy opisowej do oceny związków między badanymi zmiennymi zastosowano analizę korelacji rang Spearmana oraz test niezależności chi-kwadrat.

Monografia składa się z ośmiu rozdziałów

W rozdziale 1 – *Rola i znaczenie wolontariatu we współczesnych kryzysach* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** i **Anny Waligóry**, bazując na analizie międzynarodowej literatury naukowej, zaprezentowano pojęcie, rolę i przyczyny spontanicznego wolontariatu w czasie kryzysu. Na podstawie przykładów pięciu współczesnych kryzysów (kryzys spowodowany huraganem Katrina w USA z 2005 r., kryzys ekonomiczny w USA z 2008 r., kryzys humanitarny związany z wojną w Syrii, kryzys uchodźczy w 2015 r. oraz kryzys wywołany pandemią COVID-19) przybliżono ustalenia badawcze dotyczące znaczenia wolontariatu dla łagodzenia ich skutków.

W rozdziale 2 – *Ewolucja systemowego wsparcia uchodźców z Ukrainy w Polsce* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** przybliżono pojęcie ruchów społecznych. Dokonano syntezy badań autorów ukazujących mobilizację społeczeństwa obywatelskiego w zakresie pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy, ze szczególnym uwzględnieniem roli aktywistów, wolontariuszy i organizacji pozarządowych. Przeprowadzono także analizę regulacji systemowych dotyczących pomocy uchodźcom, ujętych w ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz jej późniejszej nowelizacji (Ustawa, 2022b; Ustawa, 2023). Rozdział kończy omówienie miejsca organizacji pozarządowych w różnych regulacjach prawnych.

W rozdziale 3 – *Metodyka badania* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** zawarto najważniejsze informacje dotyczące przeprowadzonego przez autorów badania. Wskazano przedmiot i cel badania, sformułowano problemy badawcze i opisano zastosowane metody badawcze. Scharakteryzowano też zbiorowość badawczą.

W rozdziale 4 – *Ocena potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych świadczących pomoc uchodźcom z Ukrainy* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** zaprezentowano potencjał finansowy i ludzki badanych organizacji pozarządowych oraz skalę pomocy udzielonej przez polskie NGO, z uwzględnieniem liczby wspartych obywateli Ukrainy oraz poziomu znajomości zasad profesjonalnej pomocy uchodźcom wśród wolontariuszy NGO. Celem rozdziału było przybliżenie sytuacji finansowej organizacji oraz dysponowanych przez nie zasobów ludzkich, w tym wolontariuszy.

W rozdziale 5 – *Znaczenie potencjału zasobowego polskich organizacji pozarządowych dla skali pomocy udzielanej uchodźcom z Ukrainy* – autorstwa **Pawła Mikołajczaka** przedstawiono wyniki badania zawiązków między przyjętymi czynnikami segmentacyjnymi, takimi jak sytuacja finansowa organizacji pozarządowych, liczba pracowników i wolontariuszy, liczba godzin poświęconych uchodźcom przez organizację oraz poziom znajomości zasad profesjonalnego pomagania uchodźcom wśród wolontariuszy, a poziomem pomocy udzielonej obywatelom Ukrainy wyrażonym liczbą wspartych obywateli Ukrainy. W tym celu posłużono się m.in. analizą opisową i tabelami kontyngencji. Do oceny związków między zmiennymi zastosowano korelację rang Spearmana.

Rozdział 6 – *Rekrutacja i kompetencje wolontariuszy zaangażowanych w pracę dla organizacji pozarządowych na rzecz uchodźców z Ukrainy* – autorstwa **Magdaleny Głowackiej** i **Anny Waligóry** został poświęcony omówieniu charakterystyki wolontariuszy zasilających organizacje pozarządowe wspierające uchodźców wojennych. Opisano w nim rolę wolontariatu w funkcjonowaniu tych organizacji, sposoby pozyskiwania wolontariuszy przez organizacje pozarządowe udzielające wsparcia uchodźcom z Ukrainy, znaczenie kompetencji wolontariuszy zaangażowanych przez organizacje pozarządowe udzielające pomocy oraz związek między doświadczeniem organizacji pozarządowych we wspieraniu uchodźców przed 24 lutego 2022 r. a odbyciem kursów/szkoleń przez wolontariuszy w 2022 r. Do oceny związku między zmiennymi zastosowano test niezależności chi-kwadrat.

Rozdział 7 – *Motywowanie wolontariuszy w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy* – autorstwa **Joanny Wiśniewskiej-Paluszak** traktuje o strategicznych narzędziach motywacyjnych i diagnostycznych wolontariatu stosowanych przez NGO w warunkach kryzysu uchodźczego. W tej części pracy badano motywatory i diagnozowanie potrzeb wolontariatu w organizacjach pozarządowych udzielających pomocy uchodźcom z Ukrainy. W związku z tym kolejno omówiono: znaczenie wolontariatu w pomocy humanitarnej na rzecz uchodźców wojennych i pojęcie motywacji wolontariackiej; założenia, hipotezy badawcze, procedurę badawczą i wyniki badań własnych dotyczących motywacji wewnętrznej i motywacji zewnętrznej oraz diagnozy potrzeb wolontariuszy pracujących dla organizacji pozarządowych zaangażowanych w pomoc humanitarną na rzecz uchodźców. W celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych wykorzystano korelację rang Spearmana i ustalono jej istotność statystyczną na podstawie obliczonej wartości p i jej wartości krytycznej.

Celem rozdziału 8 – *Współpraca organizacji pozarządowych w warunkach kryzysu uchodźczego związanego z wybuchem wojny w Ukrainie* – autorstwa **Grzegorza Paluszaka** było zbadanie współpracy organizacji pozarządowych udzielających pomocy humanitarnej uchodźcom wojennym z Ukrainy oraz wskazanie obszarów powiązań z podmiotami otoczenia w zaistniałej sytuacji. W rozdziale najpierw omówiono: pojęcie i znaczenie otoczenia NGO oraz typy współpracy NGO z otoczeniem. Następnie przedstawiono założenia, hipotezy badawcze, procedurę badawczą oraz wyniki badań własnych dotyczących współpracy organizacji pozarządowych i ich powiązań w analizowanych obszarach współpracy z podmiotami otoczenia oraz rodzaje uzyskiwanego wsparcia przez NGO od tych podmiotów. Weryfikacji sformułowanych hipotez badawczych dokonano na podstawie istotnych wyników korelacji rang Spearmana stwierdzonych za pomocą testu statystycznego.

W ostatniej, podsumowującej części **zaprezentowano wnioski z przeprowadzonego badania** i odpowiedziano na postawione pytania badawcze.

Niniejsze badanie wypełnia lukę w aktualnej literaturze naukowej poświęconej sektorowi non profit, zagadnieniu wolontariatu i pojęciu kapitału społecznego.

Monografia jest pierwszą publikacją w Polsce, która w całościowy sposób prezentuje rolę organizacji pozarządowych i wolontariuszy zaangażowanych w pomoc ukraińskim uchodźcom w początkowym okresie wojny po inwazji Rosji na Ukrainę. Ukazuje m.in. związki między potencjałem zasobowym organizacji pozarządowych a skalą pomocy udzielonej uchodźcom czy determinanty i motywy aktywności wolontariuszy współpracujących z organizacjami.

W aktualnych bazach artykułów naukowych i publikacji branżowych nie doszukano się wielu badań na ten temat, dlatego też niniejsza książka ma charakter unikatowy. Istniejące w polskim i zagranicznym piśmiennictwie nieliczne badania jakościowe, głównie typu case study, prezentują jednostkowe przykłady zaangażowania polskich aktywistów w ratowanie ukraińskich uchodźców wojennych. Zostały one przytoczone w niniejszej pozycji i stanowiły ważne źródło inspiracji do przeprowadzonych badań i uzupełnienie omówionych w monografii wyników oraz przedstawionych wniosków badawczych.

Należy podkreślić, że ważną wartością badania jest jego interdyscyplinarny charakter. Stanowi ono istotny wkład do piśmiennictwa z pogranicza wiedzy o ekonomii i finansach, a także nauk o zarządzaniu i socjologii.

Monografia została opracowana przez Zespół Naukowy ds. Badań nad Organizacjami Non-Profit i Przedsiębiorczością Społeczną z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (UEP) pod kierownictwem dr. hab. Pawła Mikołajczaka, prof. UEP. Projekt został sfinansowany ze środków Fundacji Ernsta-Bernda Blümlego funkcjonującej przy Uniwersytecie we Freiburgu w Szwajcarii, z którym od lat współpracuje zespół naukowy UEP. W skład zespołu wchodziły osoby z różnych ośrodków naukowych i działające w praktyce gospodarczej. Swoje wkłady do monografii wnieśli pracownicy naukowcy Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu: prof. Paweł Mikołajczak z Katedry Pieniądza i Bankowości (Instytut Finansów), dr Anna Waligóra z Katedry Socjologii i Etyki Gospodarczej (Instytut Ekonomiczno-Społeczny) i dr Magdalena Głowacka, przedstawicielka Stowarzyszenia ETAP w Poznaniu oraz analityczka Obserwatorium Gospodarki i Rynku Pracy Aglomeracji Poznańskiej, działającego przy Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży w Poznaniu (jednostka budżetowa Miasta Poznania); pracownik naukowy Uniwersytetu Warszawskiego: dr Grzegorz Paluszak z Katedry Finansów i Rachunkowości; pracowniczką Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu: prof. Joanna Wiśniewska-Paluszak z Katedry Ekonomii.

Autorzy dziękują prof. dr hab. Aldonie Andrzejczak i dr Joannie Schmidt za ważne i twórcze uczestnictwo w pracach projektowych, których efektem jest niniejsza publikacja.